

НОВООТКРИТИ НАДПИСИ И РИСУНКИ ГРАФИТИ ОТ ПЕЩЕРАТА НА СВ. ЙОАН РИЛСКИ ПРИ С. ГЪРБИНО, КЮСТЕНДИЛСКО

Явор МИТОВ

Пещерата в местността „Светата вода“ на село Гърбино известна под името „Пещерата на св. Йоан Рилски“ днес предизвиква интереса на много поклонници и туристи, а техният брой нараства постоянно (**табло LXV 1**). Скалната ниша се намира на около 2 км от селото по поречието на р. Струма. Според местна легенда и някои исторически податки през X век в пещерата е живял големият български светец Йоан Рилски. Легендата гласи, че напускайки с. Скрино, отшелникът обикалял известно време из пустите места и манастирите край Струма и Витоша, като най-напред се спрял при Земенския пролом на р. Струма до пещерата край с. Гърбино. В нея той живял известно време, като се отдал на молитва и уединение (Дуйчев 1947, 97). Според запазено предание, християнското благочестие още не било пуснало здрави корени в България и местните хора, като разбрали, че светецът се е приютил в пещерата, се плашели от него и го смятали за „опасно същество“. Затова той бил принуден да се крие в околностите на кюстендилското село Раждавица (Иванов 1917, 10). Според Безименното житие, светецът тръгнал по течението на р. Струма и достигнал град Перник и планината Витоша (Дуйчев 1947, 98). В миналото и до днес местните жители на с. Гърбино и околните села почитат пещерата като оброчище (Иванов 1917, 10). Това ясно се показва и с откритата по пода на пещерата монета от 5 стотинки – емисия от 1913 г. оставена вероятно като дарение. По нишата се стича вода, която се събира в кладенче. Тя се смята за лековита. При пещерата на празника на св. Йоан Рилски на 19 октомври се събира населението от околните села на служба с курбан. Той се приготвя през нощта преди празника под самата пещера (Иванов 1917, 10). Според някои сведения идващите на службата хора в миналото носели икони от своите села, които след празника прибирали обратно (Димитров 2002, 26).

Част от надписите и рисунките намиращи се в пещерата са изследвани и публикувани (Чохаджиев, Генадиева, Чохаджиев 2005,

128–139). В пещерата са открити многобройни малки късове керамика – свидетелство, че скитът е обитаван продължително време (Чохаджиев, Генадиева, Чохаджиев 2005, 132). На входа на пещерата е поставен каменен кръст, който хората ползват като оброк. Надписът на кръста е по-късен и гласи:

ГЕОРГИЕ ГАНКЪВ 1870 Ѡ ЗЕМЕНЪ.

Вътре, в близост до раменете на кръста е изписано ІС ХС НІ КЪ. Над него в скалата са се образували естествени малки ниши, в които поклонниците поставят икони. Непосредствено до тези нови добавки, на скалата се намират над 20 врязани малки кръстчета оставяни от посетителите през вековете (Чохаджиев, Генадиева, Чохаджиев 2005, 131). Досега са изследвани група рисунки и надпис начертани върху гладък твърд камък разположен до подовото ниво на пещерата. Не е известно дали надписът и рисунките са оставени от една ръка. Три животински фигури от рисунките се идентифицират като коне. Първата рисунка представлява кон обърнат на дясно, тялото на който е зашриховано заедно с опашката. Другата рисунка също представлява кон движещ се в посока на дясно с отворена уста. Малко преди него е изобразен трети кон също в ход на дясно със зашриховка. В ляво от кръста се различават още две фигури (Чохаджиев, Генадиева, Чохаджиев 2005, 132). При посещението в пещерата бяха открити още два надписа и три рисунки графити.¹

1. Изследван и частично публикуван надпис от пещерата XVI в. (LXV 2), който не е разчетен изцяло и еднозначно (Чохаджиев, Генадиева, Чохаджиев 2005, 132). Засега в науката са предложени две хипотетични четения на част от него. Първото четене предлага наличието на думата „свети“ изписано съкратено с титла отгоре и по-нататък думата „отче“, а след него „моли сяи“. На втория ред се предполага да е изписана думата „цар“, чрез първата и последната си буква без титла, като буквата Р е изписана огледално (Чохаджиев, Генадиева, Чохаджиев 2005, 132). Другото предложено четене на надписа е „Отче Йоане, помози и спаси“, като за голяма част от думите са използвани съкращения (Чохаджиев, Генадиева, Чохаджиев 2005, 132). Надписа е датиран в XIII–XV в., като е предложена и по-ранна датировка в XI–XII в. Изследователите предполагат, че в долната част на надписа е изписана и годината, която за момента е нечетима (Чохаджиев, Генадиева, Чохаджиев 2005, 132). Необходимо е да се отбележи, че надписът е все още видим, но намирайки се на камък с голяма твърдост, неговият автор е трябвало многократно да повтаря някои от линиите за да ги издълбае. За

¹ Тук изказвам благодарност на Асен Стоянов и Кристиян Йорданов, които при посещението на пещерата спомогнаха за откриването на двата надписа.

други той е предпочел да ги начертае по-плитко в камъка и затова надписът е съставен от по-плитък и по-дълбок жлеб при изписването на буквите. Текстът е трудно видим и се състои от три реда. Най-дълбоко връзан е първият, а най-слабо връзан е третият ред, което също може да се обясни с твърдостта на камъка и изтъпяването на острието. Дължината на надписа е 21,2 см, неговата височина е 16 см, а средната височина на буквите е ок. 5 см. В рисунката на надписа по-плитките линии на буквите са означени с по-светъл цвят (LXVI 1). Прочетено:

ѠѢ ѠѢЦЬ ѠѢВАНЬ ДА С[П] || АСН ВАСНЛА || Ѡ АДА

Прави впечатление, че авторът на надписа е бил високообразован човек, който по умел начин съединява различни букви в текста. Така например при израза „...ѠВАНЬ ДА С...“ е направена плетеница от буквите. Това сблъскване на букви в края може да бъде обяснено с голямата пукнатина на камъка от дясно до името на светеца. На втория ред, където е имало повече място за писане, авторът е долепил само буквите „С Н Л“ в името Васил. Съкращение е използвано на две места в думите „свети“ и „отец“. Името Йован е предадено с меко ударение, което в случая наподобява на буквата Л. Особеностите при изписването на буквите са интересни и насочват към времето, през което е оставен надписът. Буквата Д е изписана най-сложно, издължена с допълнително усложняване в горната и долната част. Буквата Д, е изписана с добре изразени и издължени надолу крачета. Такова изписване е характерно за XV–XVIII в. (Карский 1979, 184). Буквата Т на свой ред със спуснати от страниче чертички, както я виждаме в надписа, се среща през XV–XIX в. (Карский 1979, 198). Буквата И изписана като Н се среща до XVI в. (Карский 1979, 192). Единствено при изписването на името на светеца е използвана буквата Ѡ. Авторът използва кирилската буква Ѡ, за да предаде думата „отъ“. Буквата Ц, изписана в думата отец, е предадена огледално. Въз основа на тези палеографски особености може да предположим, че надписът е поставен в един по-късен период – вероятно през XVI в. От текста се вижда, че това е молитвен надпис от приписков характер, оставен при посещение на пещерата. Неговият автор Васил моли за спасение от ада „Свети Отец Йован“.

2. Новооткрит надпис 1719 г. намиращ се на един метър навътре в пещерата, от дясно на стената(LXVI 2-3), който гласи:

ПОМЕНИ И ѠВАНЕ || ДАНАИЛЪ АѢЮ Ѡ(АЛЪ)

Дължина: 9,5 см. Височина: 3,2 см. Средната височина на буквите е ок. 0,8 см. Авторът Данаил е отправил своята молитва към светеца Йован в годината 1719 г. Буквата Ψ най-вероятно е съкращение на думата „писал“ или „писа“. Пред името „Йоване“, което е в звателен падеж се различава буквата „и“, вероятно идваща от думата „свети“ или неволно повторение на предходната или следващата буква. Този надпис е от голямо значение, защото дава точна година на посещението на пещерата от Данаил, което е и един хронологически момент свидетелстващ за нейната религиозна функция през 1719 г.

3. Новооткрита част от надпис XVII-XVIII в. намиращ се близо до подовото ниво в края на пещерата, поставена на мек и трошлив камък (LXVII 1-2). От естествените начупвания на камъка, надписът е трудно различим, тъй като върху него са разположени и други линии оставяни от човешка ръка, както например една мрежа съставена от пресичащи се под прав ъгъл линии. Дължина ок. 30 см. Височина: 7 см. Прочетено:

[...] $\tilde{\text{CT}}\tilde{\text{I}}$ ИВВАН [...] СП

Възможно е това да е само част от надпис, но множеството деструкции и допълнителни издрасквания затрудняват за сега друго допълнително разчитане. Буквите на надписа са сравнително едри. Някои от тях са по-дълбоко издълбани в следствие на по-продължително повторение на пишещия. Въпреки това другите линии от надписа също се отличават, поради ронливостта на камъка. Малкото запазени букви не позволяват по-точно датироване.

От горепосочените надписи се вижда, че молещите се хора в пещерата адресират своите молитви към „свети Йован“. Несъмнено името Йован произхожда от името Йоан. Но кой Йоан – св. Йоан Рилски, св. Йоан Златоуст, св. Йоан Богослов, св. Йоан Предтеча и Кръстител или др.? В помощ е по-пълното изписване на името на светеца в надпис 1, като CTY $\tilde{\text{W}}\tilde{\text{C}}\tilde{\text{Y}}$ $\tilde{\text{I}}\tilde{\text{W}}\tilde{\text{B}}\tilde{\text{A}}\tilde{\text{N}}\tilde{\text{Y}}$. Тук светецът е наречен „отец“. От гореизброените светци св. Йоан Богослов е апостол и евангелист, и при него бихме очаквали да бъде изписан с тези епитети. Също и при св. Йоан Кръстител по-логично е да се използват неговите прозвища Предтеча и Кръстител. Св. Йоан Златоуст е един от великите отци на църквата, но въпреки това е изписан по стенописите с това име. От друга страна св. Йоан Рилски често е изписан като св. **отец** Йоан Рилски в редица стенописи. Също така е необходимо да се разгледа и контекстът в който са оставяни настоящите надписи. В случая са известни много легенди и предания, че пещерата от стари времена е била посветена на св. Йоан Рилски, и макар че названието Рилски не е изписано в надписа,

е интересно да се прегледа, къде в близост до пещерата Васил е могъл да види други надписи с името на св. Йоан Рилски? Често поставените върху стените на църкви или свети места графити (рисунки и надписи) са свособразно отражение на образите, които стенописното изкуство е оставило в съзнанието на авторите (Митов, 2015, 125–132). Много автори са се повлиявали от надписи оставени преди тях, които те са прочитали. За това говорят сходните изрази „Да се знае” и др.² Близките места където се намират изображения на св. Йоан Рилски са две и те също са разположени по поречието на р. Струма, по който път са се движили поклонниците. На 5 км от пещерата в земенската църква „Св. Йоан Богослов“ се намира едно от старите запазени изображения на св. Йоан Рилски датирано в XIV в. Името на светеца е изписано: **СТЪИ ѠЦЬ НѠА ✧ РИЛНСКЫ**. По подобен начин е предадено името на св. Йоан Рилски на 50 км на юг от пещерата в църквата „Св. Тодор“ намираща се по поречието на реката до гр. Бобошево. В стенопис датиран в началото на XVI в. името на светеца е предадено като: **СТЫ ѠЦ ✧ НѠ РИЛСКСЫ**. По подобен начин авторът на надпис I в пещерата край Гърбино Васил е изписал първата част от името на светеца – **СТЪИ ѠЦЬ ИѠВАНЬ**. Такъв друг близък пример, освен църквите в Земен и Бобошево, е и Погановският манастир, където името на светеца в стенопис от XV в. е предадено: **СТЫ ѠЦ ИѠ РИЛСКН**.

Другото място по поречието на р. Струма в близост до Гърбино, където авторите на настоящите надписи са могли да видят образа на светеца, е църквата в с. Вуково „Св. Никола” датирана в XVI в. Църквата се намира близо до реката, откъдето е минавал тогава пътя по дефилето, на 40 км от пещерата край Гърбино. В слабо запазените стенописи от храма, в живописния слой датиран през втората половина на XVI в., се различава образът на св. Йоан Рилски, надписът на който, именува светеца като св. **Йован** Рилски (Ангелов 2012, 48): **СТЫ ИѠВАН ✧ РИЛСКСЫ**. По същият начин в църквата е предадено и името на св. Йоан Богослов. Тази народна форма на името Йоан, като Йован, е често срещана и в графити надписи на лични имена в Кюстендилско. В случая, в църквата „Св. Никола” в с. Вуково, намиращо се точно срещу родното място на светеца – с. Скрино е предпочетена тази форма, вероятно употребявана в народния говор (Ангелов 2012, 48).

Може да се предположи, че авторът на надпис I е бил повлиян от тези надписи по стените на храмовете. Изпъква и желанието му да

² Някои надписи оставяни под друг надпис, приемат изцяло неговият словоред, като разликите в тях са само имената на посетителя и годината на посещение. Такъв случай виждаме във вуковската църква „Св. Петка” (1598 г.) в надписите на двама таксидиоти.

предаде точно името на светеца – **св. отец Йоан Рилски**. С названието „св. отец“ или „отец наш“ св. Йоан Рилски е наричан и в редица жития (Иванов 1936, 1–109)³. Любопитен е и един сфрагистичен паметник – печатът на цар Йоан Шишман (1371–1395) прикрепен към Рилската грамота (1378 г.). На лицевата страна е изобразен св. Йоан Рилски, като около изображението му е разположен следният надпис: + **СЗИН ХРНСΩΒΟΥΛΨ ΣΤΓΟ ΩΨΑ ΙΩΑΝΝΑ ΡΗΛΣΚΑΓΟ**. Печатът е подправен и се датира през XVI–XVII век. (Йорданов 2016, 231–232) Изработен по времето на разгледания по-горе надпис № 1, печатът повтаря същата форма на името – Св. Отец Йоан.

Връзката между запазените предания и откритите в пещерата надписи, навежда на мисълта, че „свети Йован“ в надписите се отнася за св. Йоан Рилски. Липсата на второто име на светеца – Рилски, е вероятно заради характера на надписите, които представляват лични молитви и директни обръщения към светеца. Но какво е известно за формата Йован? При направените прегледи на акти от Света гора името Йован се среща в XIV в. като Ἰωβάνης през 1320 г. (Actes de Iberon. III, 76, 16.), Ἰωβάνιτζα през 1351 г. (Actes de Zographou. IV, 66, 153.), ἸΩΒΑΝΙЦΑ през 1371 г. (Actes de Zographou (actes slaves) IV, 5, 132). В документ от Зограф датиращ от септември 1378 г. писарят е преценил за необходимо да направи уточнението: ...ὁ τῆ ἐκεῖνων γλώττῃ λεγόμενος Ἰωβάν... – „така нареченият на онзи език Йован“ (Pavlikianov 2014, 408). Името се среща през XV–XVI в. например в подпис на „+Ἰωβάννης ἱερομόναχος καὶ ἐκκλησιάρχης τῶν Ρωσῶν+“ от 1405 г. (Actes de Lavra. IV, 158, 19), Ἰωβάνιτζα през 1586 г. (Actes de Zographou. IV, 62, 15, 17, 20), също и в живописта, а през 1744 г. е регистриран топоним **ΙΩΒΑΝΙЦΑ** (Pavlikianov 2014, 597). В тази връзка отнасянето на настоящите надписи в по-късен период изглежда логично, а също показва и поклонническия маршрут по р. Струма.

4. Новооткрита рисунка на войн конник XV-XVI в. (LXVII 3).
Дължина: 5 см. Височина: 7,1 см. В ход на дясно, ездачът е обрънат във фас. Изобразено е неговото облекло, а на главата си носи островърх шлем. На дясната си ръка е праметнал поводите на коня и с нея държи дълго копие изправено нагоре. В другата си ръка държи извита сабя. Изобразено е седлото на коня, както и неговата дълга опашка и грива. Що се отнася до рисунката, авторът ѝ вероятно е бил впечатлен и е предал въпросният войн във пълното му въоръжение. Такива рисунки на конници са едни от най-срещаните средновековни графити. Имайки предвид изобразеното въоръжение на конника – дългото копие, сабията и островърхият шлем, който

³ Вж. напр. Второ проложно житие, Житие от св. патриарх Евтимий, Житие от Георги Скилица, Житие от Димитър Кантакузин, Народно (безименно) житие и др.

носи, може да се предположи, че графитът изобразява спяхия от времето на XV–XVI век.

5. Новооткрита рисунка на конник в посока на дясно (LXVIII 1). Дължина: 7 см. Височина: 8,5 см. Поради слабата запазеност на рисунката е трудно да бъдат посочени детайли от изображението и времето на поставянето му. Личат краката на ездача, двете му ръце и главата, и тялото на коня.

6. Новооткрита рисунка на антропоморфна фигура (LXVIII 2). Дължина: 2,3 см. Височина: 12,2 см. Различават се тяло и глава. Долу линиите, очертаващи тялото, се съединяват в пентаграм. Подобни рисунки се срещат през цялото Средновековие.

Горепосочените рисунки и надписи показват, че пещерата на св. Йоан Рилски край с. Гърбино, Кюстендилско е била обитавана през вековете от монаси и посещавана от поклонниците като свято място (оброчище). За това говорят и спомените на местни хора от околността. Легендите достигнали до нас носят спомена за живота на св. Йоан Рилски в пещерата, а откритите надписи са допълнително свидетелстват, че гърбинската пещера е била свързвана през вековете с името на големия български светец.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

- Ангелов 2012:** Ангелов, С. Църквата „Св. Никола“ в село Вуково. – ГСУ ЦСВП 98/17 (2012), 45-60.
- Димитров 2002:** С. Димитров. Свети Иван Рилски в село Раждавица. София, 2002.
- Дуйчев 1947:** И. Дуйчев. Рилският светец и неговата обител. София, 1947.
- Иванов 1917:** Й. Иванов. Св. Иван Рилски и неговият манастир. София, 1917.
- Иванов 1936:** Й. Иванов. Жития на св. Ивана Рилски съ уводни бележки – ГСУ ИФФ 32/13 (1936), 1–109.
- Йорданов 2016:** И. Йорданов. Корпус на средновековните български печати. София 2016.
- Карский 1979:** Е. Карский. Славянская кириловская палеография. Москва, 1979.
- Митов 2015:** Я. Митов. Рисунки графити от църквата Св. Архангели Митрополитски в Костур. – Археология 1-2, 2015, 125-132.
- Чохаджиев, Геннадиева, Чохаджиев 2005:** С. Чохаджиев, В. Геннадиева, А. Чохаджиев. Култови места на свети Иван Рилски в Кюстендилско. В: Културните текстове на миналото. Носители, символи и идеи. кн. II, Текстове на култа и религията, София, 2005, 128-139.
- Actes de Iberon III:** J. Lefort, N. Oikonomidès, D. Papachryssanthou, V. Kravari, H. Métrévéli. Actes de Iviron. III. De 1204 à 1328 – Archives de l'Athos, T. XVIII, 1994.
- Actes de Lavra IV:** P. Lemerle, A. Guillou, N. Svoronos, D. Papachryssanthou, S. Ćirković. Actes de Lavra. IV. Études historiques - Actes serbes - Compléments et Index – Archives de l'Athos, T. XI, 1982.
- Actes de Zographou IV:** W. Regel, E. Kurtz, B. Korablev. Actes de Zographou. IV. – Vizantijskij vremennik, 13 (1907), Supplement I.

Pavlikianov 2014: C. Pavlikianov. The Mediaeval Greek and Bulgarian documents of the Athonite monastery of Zographou (980–1600). Critical Edition and Commentary of the Texts, Sofia 2014.

NEWLY FOUND INSCRIPTIONS AND DRAWINGS FROM
THE CAVE OF ST. JOHN OF RILA NEAR GARBINO VILLAGE,
KYUSTENDIL REGION

Yavor Mitov
(*Summary*)

The rock monastery near Garbino village, Kyustendil region, known as the cave of St. John of Rila drew the attention of scholars early in the 20th c. The interest is associated with the study of data from some lives, local legends and the worship of the cave as a holy place dedicated to St. John of Rila. The interest was not interrupted and was continued at a later time with the discovery of an inscription and drawings on the floor level of the rock niche. The work here presented takes into account the earlier academic publications reviewing and supplementing the text of the inscription mentioned above. According to the reading here proposed, the inscription is as follows: $\text{C}^{\sim}\text{T}^{\sim}\text{I}$ $\text{I}^{\sim}\text{W}^{\sim}\text{B}^{\sim}\text{A}^{\sim}\text{N}^{\sim}$ D^{\sim}A $\text{C}^{\sim}[\text{I}]$ || $\text{A}^{\sim}\text{C}^{\sim}\text{H}$ $\text{B}^{\sim}\text{A}^{\sim}\text{C}^{\sim}\text{H}^{\sim}\text{A}^{\sim}$ || $\text{I}^{\sim}\text{W}^{\sim}$ $\text{A}^{\sim}\text{D}^{\sim}\text{A}$. The paleographic peculiarities of the characters give grounds to suggest that the inscription was written about the 16th c. The drawings close to it have not been presented in the work having in mind their joint publication by the researchers.

The work aims at introducing two newly found inscriptions from the cave and three new drawings explored in the early spring of 2017. Both inscriptions read:

1 I $\text{P}^{\sim}\text{O}^{\sim}\text{M}^{\sim}\text{E}^{\sim}\text{N}^{\sim}\text{I}$ I $\text{I}^{\sim}\text{W}^{\sim}\text{B}^{\sim}\text{A}^{\sim}\text{N}^{\sim}$ || $\text{D}^{\sim}\text{A}^{\sim}\text{N}^{\sim}\text{A}^{\sim}\text{I}^{\sim}\text{L}^{\sim}\text{Z}$ $\text{A}^{\sim}\text{I}^{\sim}\text{Y}^{\sim}$ Ψ ($\text{A}^{\sim}\text{L}^{\sim}\text{Z}$) and 2. [...] $\text{C}^{\sim}\text{T}^{\sim}\text{I}$ $\text{I}^{\sim}\text{W}^{\sim}\text{B}^{\sim}\text{A}^{\sim}\text{N}$ [...] C^{\sim}P . Newly discovered drawings in the rock niche represent a warrior on horseback, a horseman and an anthropomorphic figure. The inscriptions from the cave mention the name of St. Father Yovan (Йован). The comparisons with inscriptions on murals in churches in the vicinity and lives show that the saint mentioned in the inscriptions can be identified with St. John of Rila. The author presents also a reference for the form of the name of Yovan found in some acts from Mount Athos which also points to the time the inscriptions were written. The veneration of the cave through the ages to this day as the cave of St. John of Rila as well as the local legends about his life in the rock monastery reveal the strong tradition and the memory that the holy place bears for the name of the great Bulgarian saint. The newly found inscriptions are proof of this.